

Kom kijken, schieten en genieten...

Macht en Pracht is thema Open Monumentendag op 14 september

Wie had vroeger de touwtjes in handen in Alkmaar? En wie woonden er in die rijk versierde huizen met gevelstenen en familiewapens? Op zaterdag 14 september geeft Open Monumentendag met het thema 'macht en pracht' de antwoorden. De deur staat die dag weer open bij ruim zeventig monumenten.

Meer dan zeventig monumenten in de binnenstad, Oudorp en Koedijk zijn op zaterdag 14 september open voor belangstellenden. Voor wie de weg over het water wil nemen, vaart de 'Monumentenschuif' die dag via de grachten naar de diverse monumenten.

De Grote Kerk dient, net als andere jaren, als informatiecentrum.

■ HISTORISCHE MARKT EN MEER

In de Grote Kerk is die zaterdag ook een historische markt te bezoeken met erfgoedinstanties, monumentale kunst en restauratie-ambachten. Het programma op Open Monumentendag biedt activiteiten voor jong en oud. In verschillende monumenten wordt de bezoeker verrast. Zo

draagt de Dichterskring gedichten voor, zijn op sommige plekken tentoonstellingen ingericht en wordt kerkbezoek die dag opgeluisterd met orgelspel. Medewerkers van het straattheater geven op hun eigen ludieke wijze uiting aan het thema macht en pracht.

lees verder op pagina 2 en 3

MONUMENTENSCHUIJT

In de binnenstad kunnen monumentenbezoekers gratis gebruik maken van de Monumentenschuif. Deze vaart van 11.00 tot 16.30 uur over de grachten en singels en doet elk kwartier zeven haltes aan. De haltes staan op de plattegrond.

■ PLATTEGROND, ROUTEBOEK, PROGRAMMA

Alle open monumenten in de binnenstad, Koedijk en Oudorp zijn weer gegeven op een plattegrond. Deze is gratis verkrijgbaar bij de diverse bibliotheken, de VVV, De Vest, het Stedelijk Museum, het Centrum voor Kunst en Erfgoed, het stadhuis en het stadskantoor.

Het routeboek met de beschrijvingen van de monumenten is voor € 1,- verkrijgbaar bij het Stedelijk Museum, De Vest en de VVV en op de dag zelf ook in de Grote Kerk. De plattegrond, het routeboek en het programma zijn vanaf medio augustus beschikbaar.

14e-eeuws huisje aan 't Payglop

Plekken in de binnenstad waar gesloopt en opnieuw gebouwd gaat worden, zijn interessant voor de archeologie van de stad. Ook aan de herbouw van een winkelpand bij Payglop 25 ging begin juni een opgraving vooraf. Daaruit bleek onder meer dat hier al vanaf de veertiende eeuw een huisje heeft gestaan. Verder was naast wat simpel aardewerk een reuzen pronkbeker van majolica de meest luxe vondst op deze plek.

Lees verder op pagina 4

Monumenten op afspraak

De volgende monumenten zijn alleen te bezoeken met een ticket. De monumentbeschrijvingen zijn te vinden op www.alkmaar.nl.

Op vrijdag 13 september:

- Huize De Dieu Langestraat 114

Op zaterdag 14 september:

- Huis met de Kogel Appelsteeg 2
- Huize Oort Oudegracht 247
- Villa de Lange Wilhelminalaan 2
- Villa Wilhelminalaan 8
- Het Kasteeltje Zilverstraat 3
- Waagtoren uurwerk

Tickets zijn verkrijgbaar bij Theater De Vest, vanaf 26 augustus. Aan de kassa en telefonisch gratis (online bestellen kost € 1,-). Theater De Vest, Canadaplein 2, ma t/m za 12.00-16.00 uur. Tel. 072-548 99 99, www.theaterdevest.nl, www.alkmaar.nl/openmonumentendag.

Open Monumentendag

Gratis entree en deelname

De openstellingen en activiteiten zijn van 10-17.00 uur. Afwijkende tijden zijn aangegeven.

Informatie

www.alkmaar.nl/openmonumentendag en op 14 september bij de gemeentelijke informatiestand in de Grote Kerk.

Jeugd in actie op Open Monumentendag

■ SCHATZOEKEN (11-16.00 U)

Voor speurneuzen zijn er zeven schatten verborgen rondom de Grote Kerk. De schatkaart en een buideltje kun je tot 15.00 uur ophalen bij de gemeentestand in de Grote Kerk. Bij elke gevonden schat krijg je een munt. Een volle buidel is uiteraard een prijs waard. Om 16.00 uur zijn de schatten weg, tot 17.00 uur kun je je prijs ophalen. Wees er bij voordat de laatste schatkaart op is!

■ JEUGDSCHUTTERIJ

Op het Doelveld kunnen sportieve kids gratis oefenen met de kruisboog (4-6jr) en de handboog (va.7 jr).

■ RIDDERS EN PRINSESSEN

Alle kinderen die machtig en prachtig verkleed komen naar de Grote Kerk, krijgen een verrassing uit de grabbelschatkist. Meet jezelf een machtige rol aan in de riddertent met kostuums van machtige personen: soldaat, prins, prinses, schout en nog veel meer. In je mooie pak mag je gratis op de foto die je later thuisgestuurd krijgt.

■ MACHT-EN-PRACHTRAADSEL

In de centrale bibliotheek kun je een macht-en-pracht-raadsel oplossen. Kun jij de geheime code ontdekken?

■ REUZENSCHAKEN

Een machtsspel voor de bollebozen: reuzenschaken. Kun je schaken of wil je het leren? Kom dan naar de Grote Kerk. Daar onthult schaakvereniging De Waagtoren alle tips en trucs. En met schaakstukken van een meter hoog leer je het zo.

Op pad met gids

Er zijn twee wandelingen met gids georganiseerd die elk ongeveer 2 uur duren.

■ MONUMENTENWANDELING

Wandeling door de binnenstad met bezoek aan monumenten, met gidsen van VVV en Het Gilde. Startpunt entree Grote Kerk. Zaterdag 14 september 11.00 en 14.00 uur.

■ MACHT EN PRACHTWANDELING

Wandeling in en om de binnenstad met gidsen van Historische Vereniging. Het Dichter-gilde draagt onderweg voor. Startpunt Canadaplein. Zondag 15 september 13.30 uur.

Tickets hiervoor zijn verkrijgbaar bij Theater De Vest, vanaf 26 augustus. Aan de kassa en telefonisch gratis (online bestellen kost € 1,-). Theater De Vest, Canadaplein 2, ma t/m za 12.00-16.00 uur. Tel. 072-548 99 99, www.theaterdevest.nl, www.alkmaar.nl/openmonumentendag.

Of aanmelden op Open Monumentendag bij de gemeentestand in de Grote Kerk.

Publicatie Machtig & Prachtig Alkmaar

verschijnt op Open Monumentendag

Zoals ieder jaar verschijnt op Open Monumentendag een boek met hetzelfde thema als de Open Monumentendag. Dit jaar is dat thema Macht en Pracht.

Allerlei aspecten van machtsuitoefening komen dan ook aan de orde in deze bundel. Smaak speelt daarbij een belangrijke rol maar daarnaast ook juridische en economische factoren. Zoals de positie van Alkmaar ten opzichte van andere steden. Alkmaar is in het verleden rijkelijk behangen met de meest fraaie versieringen. Vele daarvan zijn nog altijd te zien in het straatbeeld en in de interieurs van woningen en kerken. Ook de museale objecten en archeologische vondsten getuigen hiervan. Rijke stedelingen profileerden hun macht met pracht en het stadsbestuur pronkte mee, met een imposant stadhuis en het fiere stadswapen op prominente plekken.

Deze uitingen van macht hebben Alkmaar het historisch aanzicht gegeven dat we vandaag de dag als vanzelfsprekend ervaren. Maar achter deze pracht en praal schuilt een

boeiend verhaal dat is genoteerd door uiteenlopende auteurs die kosteloos hun bijdrage leverden.

■ VOORDELIG

Dankzij de kosteloze medewerking van de auteurs kan het boek voor een lage prijs worden aangeboden. Machtig & Prachtig Alkmaar telt 420 pagina's, is rijk geïllustreerd

Verder in dit nummer

Resten uit 14de eeuw gevonden in Payglop	pag 4
Geslaagde make over voor Parkstraatvilla	pag 5
Oudheden uit de Nieuwesloot	pag 6
Monumentaal sluisje in Daalmeer	pag 8
Opgravingsrapport 'Voor de Vest'	pag 9
Restaurateurs aan de slag met koorhek Grote Kerk	pag 10
Subsidieverordening gewijzigd	pag 11
Antieke tegels gered uit puin	pag 12

en in full color uitgebracht. Het boek is voor € 15 verkrijgbaar; op de dag zelf in de Grote Kerk en daarna in de boekwinkel van het Stedelijk Museum Alkmaar en boekhandel Het Keerpunt.

Open Monumentendag Straattheater en film

Foto: familie De Graaf

■ SPAANS BELEG 1573

Wie beter dan de Watergeuzen zelf, kunnen precies vertellen hoe het Spaans Beleg in 1573 verliep? Deze ooggetuigen vertellen over de personages Van der Meij en Cabeljau met alle spannende details. Bij de Grote Kerk staat hun miniatuur strijdtafereel opgesteld voor iedereen die het naadje van de kous wil weten.

■ FILM IN WAAGTOREN

In de Campinakamer in de Waagtoren wordt de kersverse film 'Eeuwig heden' vertoond van Henk de Winter. De film geeft een unieke blik op en vanuit de historische klokkentorens in Alkmaar.

■ GIFSCHANDAAL VAN GUERTJE JANSZ

Klokslag 12.00 uur spreekt de schout bij het stadhuis recht over gifmengster Guertje Jansz. Dit schandaal is waargebeurd.

De 15-jarige Guertje voerde haar werkgevers ratengif, waarbij de vrouw des huizes het leven liet. De echtgenoot sleepte Guertje voor het gerecht en zaterdag 14 september zal Guertje, voor het aanzicht van vele stedelingen en gebonden in het schandblok, haar straf aanhoren. De beul is aanwezig om het vonnis te voltrekken. Komt dat zien!

Zelf ook het schandblok eens proberen? De Foto-club Alkmaar vereeuwigd kosteloos het moment.

De beul scherpt zijn zwaard

Archeologen vinden resten uit 14de eeuw

Vervolg van pagina 1

Resten van een smal middeleeuws huis in een smalle bouwput

Het was een krappe werkruimte, daar aan het Payglop 25. Toch kwamen er bijzondere zaken tevoorschijn. Direct onder de vloer van het afgebroken twintigste-eeuwse huisje kwamen al de resten te voorschijn van middeleeuwse bebouwing. Op exact dezelfde plek heeft vanaf de veertiende eeuw een huisje gestaan. Maar vanwege problemen met verzakkingen is het heel vaak verbouwd en herbouwd geweest.

Gevolg was dat alle huisresten vanaf pakweg 1550 door elkaar heen waren gegraven. Van elke eeuw hebben we zodoende maar een klein stukje huis. Het huis behield wel steeds dezelfde afmetingen, circa 4 bij 11,5 meter, met een steeg langs de zuidkant.

Ophogingspakketten met slappe bruine klei en mest, begin veertiende eeuw

■ BAKSTEEN

Op ongeveer een halve meter diepte werden de resten gevonden van een huis van omstreeks 1500. Het was het eerste bakstenen huis ter plaatse. Dit huis had geheel achterin, tegen de noordelijke zijmuur, een halfronde bakstenen constructie van vermoedelijk een oven. Plekken met sintels op de vloer wijzen op een smidse. Het huis had aanvankelijk een kleivloer, maar die werd naderhand vervangen door rode plavuizen.

Bij deze verbouwing werd een bakstenen tussenmuur aangebracht, maar het is niet uitgesloten dat het pand eerder ook al in twee ruimten was verdeeld.

Van de oudste fase was alleen de vloer van gedroogde klei bewaard, met een bakstenen stookplaats middenin het huis. De zijmuren waren vergraven bij de bouw van het eerste bakstenen huisje, maar ze zullen wel van hout of gevlochten takken met leem zijn geweest. Er kwamen nog wel resten te voorschijn van houten tussenwanden.

Serviesgoed uit de late veertiende of vroege zeventiende eeuw, uit een afvalkuil achter het huisje Payglop 25

■ LAGEN

De oorzaak van de verzakkingen werd gevonden in een diepere sleuf. Hierin werd een doorsnede of profiel gemaakt van de lagenopbouw. Geheel onderin lag op het grijze zand van de strandvlakte een 60 tot 70 cm dik pakket gelaagde bruine en grijze klei met veenbrokjes erin en met een enkele scherf Pingsdorf en Andenne aardewerk. Dat zijn de twaalfde eeuwse overstromingspakketten die we al vaker zijn tegengekomen. De bovenkant van dit pakket, op circa 0,6 tot 0,7 m onder NAP, is verrommeld en vertrapt. Hierop ligt een eerste ophoging van grijze kleikluiten met her en der wat mest en humeuze klei erin, en plaatselijk

Restauratie van een majolica pronkbeker uit Payglop 25

Een asputje gemaakt van een houten emmer of tonnetje afgesmeerd met grijze klei, tegen de brandmuur ingegraven, circa 1400

een mat van stro. De bovenkant van deze ophoging loopt van oost naar west licht af van rond het NAP tot 20 cm eronder. In deze laag zijn diverse mestkuilen ingegraven, vermengd met strohaksel. De humeuze klei met mest is erg slap en reageert als een soort waterbed op de uitoefening van druk, bijvoorbeeld onder de funderingen van gebouwen...

Incomplete majolica pronkbeker, eind zestiende of begin zeventiende eeuw.

Op het achtererf werden enkele kuilen gevonden waarin as en afval was begraven. De meeste dateren uit de tweede helft zestiende, begin zeventiende eeuw. Uit één van deze kuilen kwam een bijzonder object: een reuzenformaat beker van majolica in het model van een steengoed 'Schnelle'. De beker heeft een stevig oor en geel geschilderde cordons. De buitenzijde is polychroom beschilderd met bloemenranken. Het is het enige luxe object uit de diverse afvalkuilen waaruit verder sober steengoed en aardewerk kwam.

Peter Bitter

Villa Toussaint aan de Parkstraat 1 was een half jaar lang ingepakt in plastic

Een geslaagde make over voor villa Toussaint aan de Parkstraat

Een half jaar lang was villa Toussaint aan de Parkstraat 1 ingepakt in plastic. In die zes maanden heeft de villa een complete 'make over' ondergaan. Het interieur is aangepakt met behoud van monumentale details en de buitenkant is compleet gerestaureerd. Opvallend aan de villa is de gebruikte kunststeen die voor die tijd (eind negentiende eeuw) heel modern was.

De villa aan de Parkstraat 1, met de naam Toussaint, vormt een belangrijk onderdeel van het in 1873 ontworpen Kennemerpark. De villa is in 1879 gebouwd in een zogeheten eclectische stijl. Dit houdt in dat gebruik gemaakt is van kenmerken van verschillende bouwstijlen en stromingen. Villa Toussaint is ontworpen en gebouwd door aannemer W.F. Stoel die handelaar en later ook fabrikant was van bouwmaterialen. Langs het Kennemerpark staan meer huizen van zijn hand. Bijzonder aan deze huizen is het gebruik van een door Stoel zelf vervaardigde en voor die tijd moderne kunststeen. Deze van betonsteen met grint gemaakte steen met een afmeting van 30 x 15 x 8,6 cm, komt nergens anders in Nederland voor.

■ KRAAIENNEST

De buitenkant van villa Toussaint is tijdens de metamorfose compleet gerestaureerd met behoud van alle authentieke details. De buitenluiken van de villa zijn tijdens de metamorfose opnieuw geconstrueerd, naar voorbeeld van oude foto's. Opvallend is dat het oorspronkelijke ontwerp niet geheel gevolgd is. Dat is te zien aan de bewaard gebleven tekeningen.

De villa is onder meer herkenbaar aan de veelhoekige koepelvormige uitbouw op de hoek, met daar bovenop het kraaiennest.

Een kraaiennest is oorspronkelijk een platform in de mast van een schip, maar de term werd ook gebruikt voor een plateau op het dak van een woning dat een fraaie uitzicht bood over de stad. Ook dit kraaiennest is volledig gereconstrueerd, als de letterlijke kroon op het werk. Maar dit onderdeel is dus niet op de oorspronkelijke tekening terug te vinden.

■ VENTILATIE

Om de monumentale ramen te sparen, zijn de ventilatievoorzieningen op een vernuftige manier verwerkt in een soort 'gordijnrails' aan het plafond

De binnenzijde van de villa is volledig aangepakt en vernieuwd. Het pand is vergroot met extra kamers op de zolder en een kelder.

Enkele belangrijke monumentale details als deuren, kozijnen, houten vloerdelen en een wandbetimmering, zijn bewaard gebleven. Verder zijn er nieuwe stucplafonds die voorzien zijn van gereconstrueerde ornamenten. Het pleisterwerk is nieuw, net als de vloerconstructies, isolatievoorzieningen en enkele binnenmuren. Bijzonder zijn de ventilatievoorzieningen die, in de vorm van een soort gordijnrail verwerkt zijn in het plafond. Op deze manier is het niet nodig om roosters te maken in de monumentale ramen.

■ DAKPANNEN

Ook de dakconstructie van de villa is onder handen genomen. Op sommige plekken waren nieuwe dakpannen nodig maar de oorspronkelijke en voor het pand kenmerkende grijze kruispannen met ruitmotief waren niet meer voorhanden. Vandaar dat

Ook het dak is onder handen genomen en later weer voorzien van de oude oorspronkelijke dakpannen

voor de oplossing is gekozen om alle oorspronkelijke nog goede pannen aan de zichtzijde van de villa te plaatsen en de nieuwe pannen aan de achterkant.

De geslaagde make over is uitgevoerd door het Alkmaarse aannemersbedrijf Stef Donker die het pand zeer vakkundig heeft aangepakt. De restauratiearchitect was Kerssens & de Ruiter uit Alkmaar.

Bram Berkenpas

Bij de bouw is de oorspronkelijke tekening niet geheel gevolgd. Het kraaiennest op de uitbouw is toegevoegd en enkele oorspronkelijk getekende versieringen aan de dakrand van de uitbouw zijn nooit aangebracht.

Interessante oudheden opgevist uit Nieuwesloot

Toen in de eerste helft van 2012 over de gehele lengte van de Gedempte Nieuwesloot langs het bestaande riool een zogenaamd infiltratieriool werd gelegd, grepen de stadsarcheologen hun kans om erbij te zijn. Dit leverde weer mooie vondsten op met onder meer resten van bewoning uit de elfde en twaalfde eeuw.

De Nieuwesloot, gedempt in 1863, was ooit een zeer lange stadsgracht van oost naar west, met aan beide einden een haakse bocht noordwaarts. Hier werd de stadsgracht met noord-zuid lopende grachten (langs de Paardenmarkt en langs de Korte Nieuwesloot) verbonden met de vestgracht buitenom de stad. Vóór de demping bevond de gracht zich onder de noordelijke helft van de tegenwoordige straat. Bruggen voerden naar de Lombardsteeg en de Doelenstraat, naar een groepje huizen halverwege en naar het riante laat zestiende-eeuwse woonhuis de Hof van Sonoy.

■ FASES

De sleuf voor de nieuwe riolering werd in gedeelten aangelegd. En dankzij een soepele samenwerking met de gemeentelijk opzichter Martin Ruijmgaaft en aannemer firma Van de Bult, kon het archeologisch onderzoek steeds zo worden georganiseerd dat de werkzaamheden er niet of nauwelijks hinder van ondervonden. Alleen de vondst van een bijzondere waterput zorgde op enig moment voor enkele uren vertraging.

Er is gegraven in het zuidelijke gedeelte van de straat, omdat hier het nieuwe rioolstelsel werd aangebracht. Al snel bleek dat de bovenste 1,5 tot 2 meter bestond uit di-

Uitsnede uit de kaart van C. Drebbel (1597) met het riooltracé langs de Nieuwesloot. L=Lombardsteeg, B=Van den Boschstraat, D=Doelenstraat. (Kaart Regionaal Archief Alkmaar)

verse oude aanplantingen van de gracht, die kennelijk tot de zeventiende eeuw een paar meter breder was geweest. In deze aanplantingen werden tientallen haaks lopende achttiende- en negentiende-eeuwse bakstenen huisriolen gevonden, stevast gesitueerd langs de oude perceelgrenzen aan de zuidkant van de Nieuwesloot.

■ GELAAGDHEID

De belangrijkste vondsten werden gedaan in het gedeelte tussen het Hofplein en de Lombardsteeg. Hier werd geheel onderin de sleuf een grijze natuurlijke zandlaag bereikt (strandvlakte). Daarop was een 40 cm dik pakket vette bruinrijke klei aanwezig, hier en daar licht gelaagd, met veenbrokken tot circa 10 cm. Daarop een 5 tot 15 cm dik pakket van dunne laagjes grijze klei, veengruis en een kleilaagje met veengruis, houtjes en stro. Deze gelaagdheid doet sterk denken aan de twaalfde-eeuwse overstromingslagen die in 2009 zijn opgegraven onder het Doelenveld.

In de onderste kleilaag werden stevige houtresten gevonden, ook weer afgedekt door een volgend overstromingsdek van bruine

klei met veenbrokjes erin. Dit was op een afstand van 5 tot 10 meter ten oosten van de Lombardsteeg.

Verderop in de sleuf kwam een houten tonput te voorschijn, ingegraven vanaf de bovenste kleilaag. De put was gevuld met grijs zand met geheel onderin een 30 cm dikke massieve laag potscherven met wat botmateriaal en ander afval uit de tweede helft van de twaalfde eeuw. Vermoedelijk diende de schervenlaag als een soort filter op de putbodem, tegen het dichtslibben van de put door het welwater. Deze houtresten en de waterput zijn tot dusverre de meest oostelijke bewoningsresten van het elfde en twaalfde-eeuwse Alkmaar die ooit gevonden zijn.

■ GREPPEL

De eerder genoemde twaalfde-eeuwse overstromingspakketten, samen tot wel een meter dik, konden vanaf de Van den Boschstraat nog 23 meter worden vervolgd naar het westen. Daarna veranderde het beeld radicaal. We belandden namelijk in een sloot of greppel die we vervolgens over zeker 40

Houten palen en ligger en (rechtsvoor) vlechtwerk in en onder de twaalfde-eeuwse overstromingslagen

Resten van een twaalfde-eeuwse houten tonput.

Gedempte Nieuwesloot/ Van den Boschstraat: Een smalle sleuf in de Van den Boschstraat dwars door middeleeuwse huisresten

meter in de lengte volgden. Hier overheen waren nog wel lagen bruine en grijze overstromingsklei met veenbrokjes aanwezig. Tussen 30 en 33 meter ten westen van de Van den Boschstraat werd een vlechtwerkwand aangesneden van een afrastering of bouwwerk.

25 meter ten oosten van de Doelenstraat werd geheel onderin het profiel een laag van opgebrachte bruine kleiplaggen gevonden. De onderkant rustte op 0,35 m onder NAP op het grijze zand. Deze laag lijkt veel

op de plaggen-ophoging die in 1978 gevonden is onder huisresten uit de tiende tot de twaalfde eeuw achter het stadhuis in de Langestraat. Ook zijn er gelijkenissen met de plaggenlaag die begin 2012 werd gevonden bij de opgraving van Hollandia aan de Gedempte Nieuwesloot 40-46.

Inmiddels liep de natuurlijke zandbodem geleidelijk omhoog richting de duinrug die begint ter hoogte van de Doelenstraat. Een aantal meters verder naar het westen kwam de ondergrond zoveel omhoog dat er alleen nog maar de zeventiende-eeuwse en latere ophogingen en verstoringen waren te zien.

■ ZIJSPRONG

Eén van de vondsten leidde tot een opmerkelijke zijsprong in het project. Dat was een slechts een 30 cm smalle en 1 meter diepe sleuf voor een mantelbuis, die in de gehele lengte door de Van de Boschstraat werd gegraven. De sleuf doorsneed de funderingen van een paar huizen die in 1933 waren gesloopt bij de verbreding van de Nauwe Kriebesteeg. In deze sleuf werden – onder meer aan de Langestraat – de funderingen gevonden van een huis uit de late dertiende of begin veertiende eeuw. Het was gebouwd met een groenig gele baksteen van 31x15/15,5x7 cm, wellicht moppen uit Friesland. Het huis was slechts 11 meter diep en de 60 cm dikke funderingen droegen mogelijk een verdieping. Op 3 meter achter de voorgevel was er een dunnere dwarsmuur van dezelfde steen. De achterste 6,5 meter

van het pand had een ondiepe kelder van zachte rode baksteen van 22x10,5/11x5 cm. Deze stenen dateren uit de vijftiende of zestiende eeuw. Dit huis voegt zich bij een hele reeks panden uit de late dertiende en eerste

Onderin het profiel slootvulling van grijs zand met sliblagen, onder 12de-eeuwse overstromingslagen.

half van de veertiende eeuw die de afgelopen jaren zijn ontdekt dankzij archeologisch en bouwhistorisch onderzoek. Het lijkt erop dat de eerste bouwfasen langs de Langestraat ooit bestond uit fors gebouwde bakstenen huizen uit die periode. Alkmaar was inmiddels de rampzalige overstromingen te boven, had stadsrechten gekregen en beleefde toen een explosieve bloeitijd.

Peter Bitter

Griffioen, A., e.a.: Basisrapportage opgraving Gedempte Nieuwesloot 2012 (11GNI), (Hollandia-reeks), in voorbereiding

Williams, G.L., 2010: Doelgericht. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven in het plangebied Yxie/Doelenveld, gemeente Alkmaar, Amersfoort (ADC-Rapport 2343).

Enkele aardewerkfragmenten uit de twaalfde-eeuwse tonput: rand van zwarte Paffrath-type kookpot (middenboven), Andenne-type aardewerk (rechtsboven, onder andere een rammelaar) en Pingsdorf-type aardewerk

Monumentaal sluisje als verborgen getuige van ontwikkeling Daalmeer

In de meest noordelijke nieuwbouwwijk van Alkmaar, aan het Daalmeereiland, ligt een stukje tastbare geschiedenis van het voormalige tuindersgebied Daalmeer. Verborgen achter verwilde bosschages en onder lage bomen ligt een bijzondere schutsluis of schutkolk uit 1920, compleet met aan beide zijden een stel sluisdeuren. Om dit bijzondere monumentje meer zichtbaar te maken en het de bescherming te geven die het verdient, is een procedure gestart om het op te nemen als beschermd gemeentelijk monument.

De schutsluis in de Daalmeer, die eigendom is van de gemeente Alkmaar, is een goed voorbeeld van een functionele, technische en typologische ontwikkeling van beweegbare waterkeringen. Het sluisje is van belang vanwege de constructiewijze met gewapend beton die vernieuwend en erg bijzonder is voor die tijd. Tot die tijd bestonden de constructies van sluizen uit metselwerk. Dat in dit geval gebruikgemaakt werd van het in de negentiende eeuw uitgevonden materiaal beton, bleek een goede keuze. De constructie, die op de zichtbare gedeelten is afgewerkt met een dunne harde cement-

Het sluisje is een beetje ondergesneeuwd geraakt door de bosschages er omheen. Na de zomer komt hier verandering in. Het groen wordt gesnoeid en er komt een bord met informatie over het sluisje.

pleister, laat ook vandaag de dag nog geen enkel scheurtje zien. Het sluisje is het enig overgebleven voorbeeld in Alkmaar van een in gewapend beton uitgevoerde schutsluis uit die periode. Vandaar de hoge zeldzaamheidswaarde die maakt dat het sluisje de monumentenstatus zeker verdient.

■ HOOGTEVERSCHIL

In de huidige situatie heeft de sluis of kolk geen functie meer. Het water van de Daalmeer Ringsloot en de Molentocht staan tegenwoordig met elkaar in verbinding, waarmee het hoogteverschil verdwenen is. Voor 1970 was er nog een verschil in waterpeil van 60 tot 80 cm.

De schutsluis van de Daalmeer is klein van omvang en is geheel uitgevoerd in gewapend beton. De kolk is volgens de ontwerp-tekening 2.64 meter breed, 12 meter lang en 1.42 meter diep (gemeten vanaf de bovenkant van de sluisdeuren).

De afmeting van de sluis bepaalt uiteraard de diepgang én het aantal schuiten dat per lichting mee kan. De dubbele sluisdeuren,

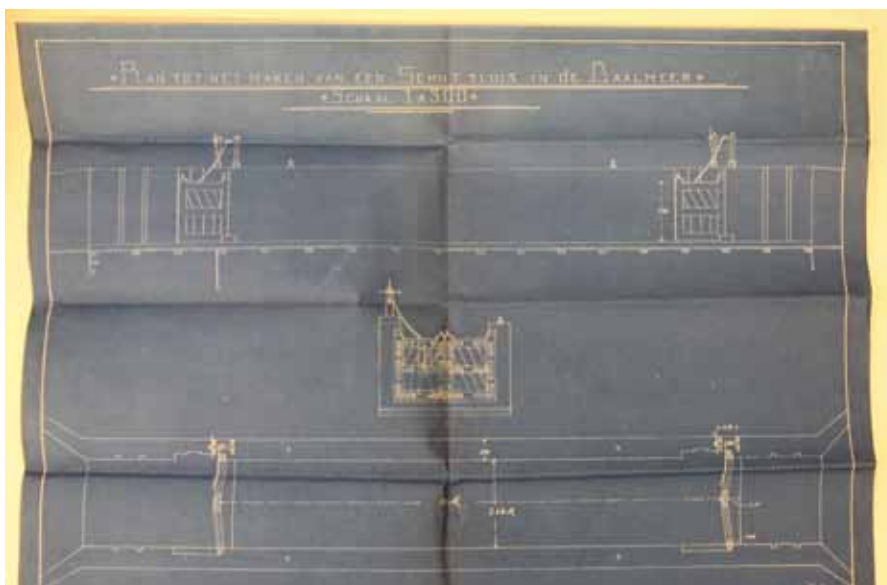
die in een V-vorm tegen elkaar staan, zijn bevestigd aan draaipunten in zogeheten sluis hoofden. Oorspronkelijk sloten ze aan de onderzijde aan op een betonnen sluisdrempel. De punt van de V wees naar de zijde met het hogere waterniveau van de Daalmeer Ringsloot. De oorspronkelijk eiken sluisdeuren, die vanwege gebrekkig onderhoud al waren voorzien van staalplaten, zijn in de jaren tachtig van de vorige eeuw vervangen. De huidige deuren zijn gemaakt van tropisch hardhout.

Om de deuren van een sluis te openen, moeten schuiven aan de onderzijde van de deuren geopend worden, zodat het water begint te stromen en de druk verminderd wordt. Deze schuiven worden rinketten genoemd. Ook de zwengels om de rinketten te bedienen, zijn bewaard gebleven.

■ OVER OVERHALEN

In 1562 kwam de Daalmeer droog te liggen. Er was nieuw land ontstaan van ongeveer 133 ha en dat land werd verkaveld. Dit blijkt uit een dat jaar door de Alkmaarse landmeter Louris Pietersz gemaakte kaart. Na enkele malen weer onder water te hebben gestaan (tijdens de zogenoemde Allerheiligenvloed en het Spaans beleg in Alkmaar) is de Daalmeer sinds 1574 definitief droog. Dit gebeurde met de hulp van twee molens. In het begin van de twintigste eeuw, toen de veehouderij grotendeels plaats moest maken voor land- en tuinbouw, werd bijna al het land omgeploegd om te gebruiken als tuinbouwland. Het vervoer van landbouwproducten en vee gebeurde vrijwel uitsluitend over water, waarbij gebruik werd gemaakt van allerlei soorten schuiten.

Voor het transport van de gewassen uit de Daalmeer naar buiten moest je echter over de dijk. En om dat mogelijk te maken, dienden de tuinders uit Sint Pancras en Koedijk in 1912 een verzoek in om twee overhalen

De plantekening van het sluisje dateert uit januari 1920. (Uit het archief van de Polder Daalmeer, in bewaring bij het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier)

De linker rode pijl op het kaartje geeft de plek aan van het sluisje in de Daalmeer. Bij de rechter rode pijl was vroeger het sluisje van de tuinders in Sint Pancras, dat bij de aanleg van de S3 is afgebroken.

te realiseren om schuiten over de ringdijk te halen.

Een overhaal of overtoom is het mechanisme waarmee schuiten, beladen met producten, over de dijk werden getrokken en aan de andere kant in het boezemwater werden gelaten.

Er werd een overhaal gebouwd aan de oost-

kant van de Daalmeer, voor met name de tuinders uit Sint Pancras, en er kwam er één aan de noordkant voor de Koedijker tuinders. Deze noordelijke overhaal stond vlakbij de enige overgebleven molen, die gesloopt is in 1917. Op deze manier werd voor de tuinders de waterweg geopend naar Alkmaar, Koedijk, Langedijk en Sint Pancras.

■ VAN OVERHAAL NAAR SCHUTSLUIS

Vijf jaar later, in 1917, dienden de 21 tuinders uit Sint Pancras, die gezamenlijk de overhaal aan de oostkant onderhielden, het verzoek in om de overhaal te vervangen door een schutsluisje. Behalve dat het overhalen een tijdrovende affaire was, hadden de schuiten en pramen er ook veel van te lijden. Op 7 februari 1918 verleende de polder de vereiste vergunning en het sluisje werd gebouwd in het verlengde van de Robbert Fruinstraat (ten zuiden van het Daalmeepad). Twee jaar later, op 10 maart 1920 volgden de 28 tuinders uit Koedijk met een zelfde verzoekschrift. Ook zij wilden graag een sluisje in plaats van de bewerkelijke overhaal. Bij het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier is in het archief van de Polder Daalmeer een plantekening van dat sluisje gevonden, gedateerd op 22 januari 1920. Na jaren verborgen te zijn geweest achter het struikgewas, krijgt het sluisje nu de monumentale status die het verdient.

Het sluisje van de tuinders uit Sint Pancras is met de aanleg van de S3 (randweg Alkmaar-Schagen) afgebroken.

Bram Berkenpas

Op deze foto zijn goed de staalplaten te zien die later over de eiken sluisdeuren zijn geplaatst omdat het (niet voldoende onderhouden) hout het water niet meer tegenhield.

Op deze foto is de zwengel goed te zien waarmee het beweegbare deel van de sluisdeur werd geopend

Alles over opgravingen Canadaplein in rapport 'Voor de Vest'

Wie alles wil weten van de archeologische onderzoeken die tussen 1998 en 2000 zijn verricht bij het Canadaplein, vindt een schat aan informatie in de publicatie 'Voor de Vest', samengesteld door de archeologen van de gemeente Alkmaar.

'Voor de Vest' is de zeventiende publicatie in de reeks Rapporten van Alkmaarse Monumenten en Archeologie (afgekort RAMA). 'Voor de Vest', ofwel RAMA 17, beschrijft de vondsten die tussen 1998 en 2000 onder het Canadaplein zijn gedaan uit de Prehistorie, (inheems) Romeinse Tijd, de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.

Opvallende vondsten waren de akkers uit de prehistorie, waterputten en greppels uit de Romeinse tijd, resten van de Middeleeuwse vestinggracht en de stadsmuren. Bijzonder waren ook de resten van een aantal bakstenen funderingen, behorend bij de oudste stadsmuur. Ook werden funderingsresten gevonden van het klooster Middelhof en het Oude Mannen- en Oude Vrouwen Gasthuis uit een iets latere periode.

Dit en meer kunt u lezen in het rapport dat te verkrijgen is voor € 42,50 via SPA uitgevers, bij de museumwinkel en het Regionaal Archief Alkmaar.

“Juist de geschiedenis is interessant!”

Na de beide orgels, waar hij onder meer zijn scriptie aan wijdde, en de restauratie van de gewelfschildering van 2003 tot 2011, ontfermt Willem Haakma Wagenaar Wagenaar zich nu met zijn zakelijk partner Edwin van den Brink over het instabiele koorhek in de Grote Kerk. “De patiënt is zo ziek dat ie niet opgetild mag worden, dus dat is wel een uitdaging voor ons!”

Het imposante houten koorhek in de Grote Kerk dateert waarschijnlijk uit 1521. Het hek is laatgotisch van stijl met enkele Renaissance-elementen in de ornamenten. Vanuit de kerk gezien, heeft het hek rechts van het midden een dubbele deur. Het is dus asymmetrisch. En dat is niet alleen een opvallend detail, het is waarschijnlijk ook de belangrijkste oorzaak van de instabiliteit van het hek.

■ AVONDMAAL

“Oorspronkelijk zaten die deuren aan weerszijden van het middenstuk,” vertelt restaurateur Willem Haakma Wagenaar Wagenaar, “Tijdens de mis zaten vroeger de koorheren op het koor. In een processie gingen ze dan vanaf het koor de ene deur uit, ze liepen een rondje door de kerk en gingen via de andere deur weer terug. De kerk is maar korte tijd Rooms Katholiek geweest. En later, in de protestantse tijd, wilden ze graag het avondmaal vieren op het koor. Het hek zorgde daarbij voor enige beslotenheid. De twee deuren werden bij elkaar gezet als dubbele deur, om het begraven binnen het koor gemakkelijker te maken. Zo zijn het

Restaurateur Willem Haakma Wagenaar (midden) in gesprek met een belangstellende bezoeker van de Grote Kerk. Op de rug zien we zijn zakelijke partner, Edwin van den Brink van restauratiebedrijf Haakma Wagenaar en Van den Brink

middenvak en de noordelijke deur van het hek dus van plaats verwisseld.”

Haakma Wagenaar laat zien dat de openstaande deuren op klossen zijn gezet om ervoor te zorgen dat ze niet teveel richting koor overhellen.

Ook wijst hij op de rode kleur aan de onderkant van de balk boven de deuropening: “Kijk, dat is de zogenoemde schavotkleur. Het hele hek heeft ooit die kleur gehad. Maar halverwege de negentiende eeuw is het al een keer opgeknapt. Toen heeft het zijn oorspronkelijke kleur teruggekregen en toen zijn ook de ornamenten, die deels verdwenen waren, gereconstrueerd. De ornamenten hebben toen de huidige groene kleur gekregen.”

■ WARMENHUIZEN

Willem Haakma Wagenaar is al actief in de Grote Kerk sinds hij in 1985 zijn scriptie schreef over het orgel van architect en schil-

der Jacob van Campen: “Ik werd meteen in de adviescommissie opgenomen omdat ik zoveel ontdekt had. En vervolgens heb ik me verdiept in het andere orgel.”

Eind jaren tachtig maakte Haakma Wagenaar een tussenstapje, toen hij zich bezighield met de restauratie van de Ursulakerk in Warmenhuizen: “De kennis die ik daar had opgedaan, kon ik weer uitstekend gebruiken toen ik vervolgens gevraagd om een restauratieplan te schrijven voor de gewelfschildering in de Grote Kerk in Alkmaar. We hebben toen ook al een plan gemaakt voor het koorhek. Maar het duurde dus nog even voordat we daarmee verder konden.”

Inmiddels zijn de financiën rond (50% provincie 25%, gemeente Alkmaar en 25% stg. Vrienden van de Grote Kerk) en zijn Willem en Edwin dagelijks, onder het oog van het publiek, aan het werk in de Grote Kerk. Om te beginnen, zijn tijdelijke profielijzers onder het hek geplaatst om de slechte stukken hout te kunnen verwijderen en de ondergrond verder te kunnen bestuderen. Haakma Wagenaar: “Kijk, de onderste balk van het hek is heel slecht. Nu we één en ander bloot hebben gelegd, komt ook een stenen vloer van gebakken tegels uit de middeleeuwen naar voren. Later zijn hier ook nog grafkelders aangebracht.”

Alle ondergrondse werkzaamheden in de loop er jaren én de aantasting van het naaldhout door water dat er onderdoor liep, hadden geen goede invloed op de stabiliteit van het hek. Dat nog naast het feit dat de deuren later verplaatst zijn.

■ STILISTISCH

Haakma Wagenaar: “Aan de balken aan de bovenkant, kun je goed zien dat het hek

niet zijn oorspronkelijke vorm heeft. Stilistisch gezien klopt er eigenlijk niets meer van. Er is ook geen sprake van dat je het ooit weer in de oude vorm terugkrijgt. Maar dat moet je ook niet willen. Juist die geschiedenis is interessant. Maar het maakt het werk wel spannend. De patiënt is namelijk zo ziek dat ie niet opgetild mag worden. Dus dat is wel een uitdaging. Ik hoorde trouwens dat er ooit nog eens over gesproken is om het hek gewoon maar weg te halen. Wat een geluk dat dat niet gebeurd is!”

Tijdens de huidige werkzaamheden aan het koorhek, die tot na de zomer duren, wordt het hek voornamelijk gestabiliseerd. Voor verdere restauratie is op dit moment geen geld beschikbaar. Al laat het rapport dat Haakma Wagenaar en zijn zakelijk partner Edwin van den Brink van Haakma Wagenaar en Van den Brink uitbrachten duidelijk zien wat er nog allemaal gedaan zou kunnen worden.

Haakma Wagenaar: “Op de panelen aan de voorkant, kun je bijvoorbeeld zien dat daar

vroeger versieringen hebben gezeten. Die zijn er op sommige plekken zelfs hardhandig afgerukt. Maar we hebben geen idee hoe die versieringen eruit hebben gezien...”

Het volledige rapport over het koorhek is te vinden op www.restauratieatelierutrecht.nl

Judith Flapper

Onderhoud nodig aan uw monument? Let op de gewijzigde subsidieverordening

Onderhoud nodig aan uw monument of beeldbepalend pand? Dan is het altijd de moeite waard om na te gaan of er subsidiemogelijkheden zijn. De medewerkers van Monumentenzorg denken graag met u mee en geven u waar nodig deskundig advies. Voor de subsidies geldt sinds 24 april van dit jaar een gewijzigde regeling getiteld ‘Nadere regels subsidie Monumenten en Beeldbepalende panden Alkmaar’. Hieronder de belangrijkste punten op rij.

■ MONUMENTEN

- De maximale subsidiebijdrage voor gemeentelijke monumenten is gelijk gebleven. Deze bedraagt € 6.000,- per jaar (ofwel 30% van een bedrag van € 20.000,- aan subsidiabele kosten).
- De minimum subsidiebijdrage is € 225,- (dit is 30% van € 750,- aan subsidiabele kosten);

- En noodzakelijke ARBO voorzieningen van permanente aard voor uitvoering van werkzaamheden;
- Bliksemafleidinginstallaties;
- Periodiek schilderwerk komt elke vijf jaar in aanmerking voor subsidie;
- Voor rijksmonumenten en religieus erfgoed is het opstellen van een periodieke instandhoudingsplan opgenomen;
- En voor gemeentelijke en rijksmonumenten is bouwhistorisch-/ kleur-/ dendrochronologisch-/ of interieuronderzoek is 100% subsidiabel, als dit noodzakelijk is voor het opstellen van een restauratieplan;
- Molens zijn niet meer opgenomen in de nieuwe regeling.

■ BEELDBEPALENDE PANDEN

- De maximale subsidiebijdrage is gelijk gebleven. Deze bedraagt € 690,- per jaar (30% van een bedrag van € 2.300,- aan subsidiabele kosten).
- De minimum subsidiebijdrage is € 225,- (30% van € 750,- subsidiabele kosten);
- De instandhouding van de beeldbepalende voorgevel, het dak en de goten is subsidiabel;

De complete versie van ‘De nadere regels subsidie Monumenten en Beeldbepalende panden’ zijn terug te vinden op www.alkmaar.nl

Informatie of deskundig advies nodig over bijvoorbeeld onderhoud van uw monument of beeldbepalend pand? Neem dan contact op met Monumentenzorg via e-mail: monumenten@alkmaar.nl of telefonisch via 072- 548 8812.

Te koop in de monumentenloods

Antieke tegels, gered uit het puin

Onlangs werd ik gebeld door een oplettende medewerker van de afvalbrengplaats aan de Herculesstraat. Hij vertelde mij dat hij een groot aantal antieke plavuizen naast de puincontainer had gezet. Hij vond het zonde om ze te vernietigen en vroeg of het iets voor de monumentenloods was...

Ik ben meteen op de fiets gestapt om te gaan kijken en het bleken prachtig gefigureerde plavuizen te zijn uit het begin van de vorige eeuw.

Het was leuk geweest als we de geschiedenis hadden gekend, maar degene die ze gebracht had kon alleen vertellen dat ze uit een kerk afkomstig waren. Wellicht dat er nog meer informatie komt, maar op dit moment is het het belangrijkste dat ze gered zijn en dat ze kunnen worden hergebruikt in plaats van vernietigd.

Direct de volgende dag werden twee pallets met plavuizen keurig bezorgd bij de monumentenloods. Ze zijn nu voor een redelijke vergoeding te koop. Voorwaarde is wel – net als voor alle andere materialen uit de monumentenloods – dat ze in een huis komen van voor 1940.

De geredde plavuizen zijn toepasbaar in een serre, voorhal of badkamer. De partij tegels moet nog wel uitgesorteerd en schoongemaakt worden.

Wilt u deze en wellicht ook de andere materialen in de monumentenloods eens komen bekijken, neem dan contact met mij op. De monumentenloods is op afspraak geopend.

Henk Krabbendam
Medewerker Monumentenzorg

Advies nodig of op zoek naar oude bouwmaterialen?

De gemeente heeft als extra service voor gebouwen met een bouwdatum van voor 1940 een Monumentenloods met historisch en monumentaal bouw materiaal, afkomstig uit Alkmaar en te koop voor een redelijke prijs.

De monumentenloods is gevestigd aan de Torenburg 3 en is op afspraak te bezoeken. Daarnaast zijn de medewerkers van Monumentenzorg altijd bereikbaar voor deskundig advies.

Telefoon: 072-5488814 of 06-11326174 of mail naar monumenten@alkmaar.nl

Vanwege de vakantieperiode slaat de rubriek 'Bijzondere bodemvondsten' een keer over

Colofon

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroepen Monumenten & Archeologie.

Afbeeldingen: uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar. Vorm en Opmaak: Team DTP gemeente Alkmaar.

Druk: Dékavé, Alkmaar. Eindredactie en interviews: Judith Flapper

Gratis abonnement: monumenten@alkmaar.nl

Informatie Archeologie: Archeologisch Centrum, in Centrum voor Kunst en Erfgoed, Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar.

archeologischcentrum@alkmaar.nl; 072 – 8508440.

Informatie monumentenzorg: Gemeente Alkmaar; Postbus 53, 1800 BC Alkmaar; monumenten@alkmaar.nl.

Restauratie-adviseurs: dhr. A.W. Berkenpas 072-5488812, dhr. H. Krabbendam 072-5488814.

Monumentenloods: 06 - 113 26 174. Bouwhistorie: Mw. C. Roozendaal 072 - 5488816. www.alkmaar.nl.